

DAVLAT YORDAMLARI TO'G'RISIDAGI AXBOROTLARNI OCHIQLASH

Qo'ziyeva Maftuna

SamISI o'qituvchisi

Kaxorov Umarjon

*SamISI Buxgalteriya hisobi va menejmenti
fakulteti BH-322-guruh talabasi*

Annotatsiya

Ushbu maqola O'zbekistonda davlat yordamlari to'g'risidagi axborotlarni ochiqlash masalasini har tomonlama tahlil qiladi. U davlat yordamlari shaffofligining muhimligini, uning huquqiy asoslari va nazariy jihatlarini o'rganadi. Maqolada O'zbekistondagi amaldagi ochiqlash mexanizmlari, jumladan, mavjud portallar va huquqiy me'yorlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ochiqlash jarayonidagi asosiy muammolar, to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari aniqlanadi. Xalqaro tajribalar va eng yaxshi amaliyotlarga asoslanib, O'zbekiston uchun shaffoflikni oshirish bo'yicha aniq tavsiyalar ilgari suriladi. Tadqiqot davlat yordamlari samaradorligini ta'minlash, korrupsiyani kamaytirish va jamoatchilik ishonchini mustahkamlashda axborot ochiqqligining hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar:

Davlat yordami, ochiklik, shaffoflik, O'zbekiston, axborot, korrupsiyaga qarshi kurash, hisobdorlik, davlat boshqaruvi

Abstract: This article comprehensively analyzes the issue of disclosing information on state aid in Uzbekistan. It examines the importance of state aid transparency, its legal foundations, and theoretical aspects. The article reviews existing disclosure mechanisms in Uzbekistan, including current portals and legal norms. It also identifies key problems, obstacles, and ways to overcome them in the disclosure process. Based on international experience and best practices, specific recommendations for increasing transparency in Uzbekistan are put forward. The study emphasizes the crucial role of information openness in ensuring the effectiveness of state aid, reducing corruption, and strengthening public trust.

Keywords: State aid, openness, transparency, Uzbekistan, information, anti-corruption, accountability, public administration

Аннотация: Данная статья всесторонне анализирует вопрос раскрытия информации о государственной помощи в Узбекистане. В ней рассматривается важность прозрачности государственной помощи, ее правовые основы и теоретические аспекты. В статье исследуются действующие механизмы раскрытия информации в Узбекистане, включая существующие порталы и

правовые нормы. Также выявляются основные проблемы, препятствия в процессе раскрытия и пути их устранения. На основе международного опыта и передовых практик предлагаются конкретные рекомендации по повышению прозрачности для Узбекистана. Исследование подчеркивает решающую роль информационной открытости в обеспечении эффективности государственной помощи, сокращении коррупции и укреплении общественного доверия.

Ключевые слова: Государственная помощь, открытость, прозрачность, Узбекистан, информация, борьба с коррупцией, подотчетность, государственное управление

Kirish

Davlatning iqtisodiyotga aralashuvi, ayniqsa turli yordam va subsidiyalar orqali, zamonaviy davlat boshqaruvining ajralmas qismidir. Biroq, bu aralashuvning samaradorligi va adolatliligi ko'p jihatdan mazkur yordamlarning shaffofligiga bog'liq. Davlat yordamlari to'g'risidagi axborotlarning ochiqlashuvi, mamlakatning demokratik tamoyillarga sodiqligini namoyish etish bilan bir qatorda, resurslarning oqilona taqsimlanishini, korrupsiyaning oldini olishni va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishni ta'minlaydi. Ochiqlik va shaffoflik, O'zbekistonda fundamental prinsip sifatida, fuqarolar va yuridik shaxslarning davlat organlari faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarga qonuniy va amaliy kirishini kafolatlaydi. Bu hisobdorlikni oshirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, davlat boshqaruvini takomillashtirish, byurokrtiyani qisqartirish, xarajatlarni kamaytirish va korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan [1].

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat boshqaruvi tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda, ularning markazida aholi va tadbirkorlik sub'ektlari uchun shaffoflik va ochiqlik tamoyillari turibdi. Davlat yordamlari, subsidiyalar, imtiyozlar va preferensiyalar jamiyatning turli qatlamlariga ta'sir etuvchi muhim iqtisodiy vositalar bo'lgani sababli, ular haqidagi ma'lumotlarning ochiqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonda davlat yordamlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ochiqlashning huquqiy asoslarini, amaldagi holatini, mavjud muammolarini tahlil qilish hamda xalqaro tajriba asosida shaffoflikni oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

O'zbekiston Respublikasida ochiqlik va shaffoflik davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu tamoyillar qator huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan bo'lib, davlat organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlashga qaratilgan keng qamrovli huquqiy bazani yaratgan. Xususan, "Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi Qonun davlat organlarining faoliyatida shaffoflikni va axborotga erkin kirishni majburiy etib belgilaydi. "Elektron hukumat to'g'risida"gi Qonun elektron xizmatlarni ko'rsatishda ochiqlik va shaffoflikni markaziy tamoyillar sifatida belgilaydi. Prezident farmoni sud faoliyatiga ham ochiqlikni tatbiq etib, adolatni yaxshilashga xizmat qiladi [1].

Korrupsiyaga qarshi kurashishda axborot ochiqligi asosiy qurol sifatida e'tirof etilgan. "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonunda ochiqlik va shaffoflik asosiy prinsip sifatida mustahkamlangan bo'lib, davlat organlarining hisobdorligi,

xizmat ko'rsatish, xizmat pog'onalarida xizmatga ko'tarilish (19-modda), ma'muriy jarayonlar (22-modda), davlat xaridlari to'g'risidagi ma'lumotlar (23-modda) va sud jarayonlarida (25-modda) shaffoflikni talab qiladi [1]. Davlat xaridlari sohasida "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun detallarga boy xarid ma'lumotlarini dxarid.uzex.uz kabi platformalarda nashr etishni majburiy qilib, mablag'larni o'zlashtirishning oldini olishga qaratilgan [1]. Bularning barchasi davlat resurslaridan foydalanishda kengroq shaffoflik kontekstini yaratadi, davlat yordamlari ham bunga tegishli.

Davlat yordamlari, subsidiyalar va preferensiyalar shaffofligining nazariy asoslari hisobdorlik, samaradorlik va adolat kabi tushunchalarga borib taqaladi. Jamoatchilik nazorati nazariyasi nuqtai nazaridan, fuqarolar soliq to'lovchilari sifatida o'z pullari qanday sarflanayotgani haqida to'liq ma'lumot olish huquqiga ega. Davlat yordamlari to'g'risidagi ma'lumotlarning ochiqligi benefitsiarlar va yordamning shartlari haqida aniq tasavvur berib, xolisona baholash va suiiste'molliklarning oldini olish imkonini beradi. Iqtisodiy jihatdan, shaffoflik yordamlarning maqsadli ishlatilishini ta'minlab, bozor buzilishlarini kamaytiradi va iqtisodiyotda raqobat muhitini saqlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonda davlat yordamlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ochiqlash bo'yicha bir qancha mexanizmlar joriy etilgan, ammo bu jarayon hali to'liq shakllanmagan va rivojlanish bosqichida. 2015-yil noyabr oyida davlat organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risidagi qonunlarni amalga oshirish bo'yicha hukumat qarori qabul qilingan bo'lib, bu samaradorlikni oshirish va konstitutsiyaviy talablarni bajarishga qaratilgan [2]. Ushbu qaror doirasida davlat va ma'muriy organlar (DHVBO) ochiqligini muvofiqlashtirish va monitoring qilish uchun Jamoatchilik Kengashi tashkil etilgan. Kengash ochiqlikni monitoring qilish va baholash bo'yicha maxsus metodologiyani ishlab chiqqan va 2017-yil 14-aprelda DHVBOLar uchun "Ochiqlik indeksi" reytingini taqdim etgan. Reytingga ko'ra, ko'plab organlar ochiqlik qonunlariga rioya etib, ijtimoiy ahamiyatga molik ma'lumotlarga fuqarolar kirishini osonlashtirgan bo'lsa-da, ba'zi organlar ochiqlikni ustuvor vazifa deb bilmagan va fuqarolarning axborot olish huquqini buzgan holatlar kuzatilgan [2]. "Ochiqlik indeksi" past ball olgan tashkilotlarni shaffoflikni yaxshilashga undash vositasi bo'lib xizmat qiladi va Jamoatchilik Kengashi reytinglarni yiliga ikki marta ochiqlik.uz portalida nashr etishni davom ettiradi [2].

Davlat yordamlari haqidagi ma'lumotlarning moliyaviy hisobotlarda aks ettirilishi O'zbekiston Milliy buxgalteriya standarti (MBHS) 10-son "Davlat subsidiyalari va davlat yordamini hisobga olish" bilan tartibga solingan edi. Bu standart iqtisodiy sub'ektlarga hukumat subsidiyalari va boshqa davlat yordamlarini moliyaviy hisobotlarida to'g'ri aks ettirish tamoyillarini belgilab bergan. U davlat yordamini, shartli ravishda berilgan resurs o'tkazmalarini aniqlagan va moliyaviy hisobotlarning taqqoslanuvchanligini oshirishga qaratilgan edi. Biroq, bu standart 2024-yil 14-iyunda yangi standart (3534-son) bilan o'z kuchini yo'qotgan [3]. Yangi standartning davlat yordamini ochiqlash bo'yicha qanday talablarni belgilashi alohida o'rganishni talab qiladi, ammo bu sohadagi doimiy takomillashtirishga intilishni ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasining ochiq ma'lumotlar portali (data.gov.uz) davlat organlari tomonidan taqdim etilgan ochiq ma'lumotlarning markazlashtirilgan manbasi

bo'lib xizmat qiladi [5]. Portalda tashkilotlar, yangiliklar, monitoring, statistika va SI ma'lumotlari kabi bo'limlar mavjud. U foydalanuvchilarga savol-javoblar, so'rovlar, yangi ma'lumotlar so'rovlari va fikr-mulohaza tizimi orqali ishtirok etish imkonini beradi. Portalda qonunchilik hujjatlari, lug'at, qo'llanma va foydalanish shartlari kabi muhim resurslar ham mavjud. U o'zbek (lotin va kirill), rus va ingliz tillarini qo'llab-quvvatlaydi va maxsus imkoniyatlarga ega shaxslar uchun moslashtirilgan. Hozirda portalda "Ma'lumotlar to'plamlari", "Tashkilotlar", "Yuklanmalar" va "Veb-xizmatlar" kabi metrikalar nol sifatida ko'rsatilgan bo'lib, bu uning kontent bilan to'ldirilishi jarayonda ekanligini anglatadi [5]. Bu portal davlat yordamlari haqidagi ma'lumotlarni ochiq qilish uchun salohiyatli platforma bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda davlat yordamlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ochiq qilishda erishilgan yutuqlarga qaramay, bir qancha muammolar va to'siqlar mavjud. Birinchidan, "Ochiqlik indeksi" tahlili shuni ko'rsatadiki, ba'zi davlat organlari ochiqlikni ustuvor vazifa deb bilmaydi va fuqarolarning axborot olish huquqini buzadi [2]. Bu ochiqlik madaniyatining yetishmasligi va mas'uliyatsizlikdan dalolat beradi. Ikkinchidan, mavjud ochiq qilish mexanizmlari, masalan, Ochiq ma'lumotlar portali, hali to'liq hajmda ishlamayapti va "Ma'lumotlar yo'q" kabi xabarlar uning kontent bilan yetarli darajada to'ldirilmaganligini ko'rsatadi [5]. Bu esa axborotlarning tarqoqligiga va ulardan foydalanish qiyinchiliklariga olib keladi.

Uchinchidan, davlat yordamlari to'g'risidagi ma'lumotlar ko'pincha juda umumiy shaklda taqdim etiladi. Yordamlar bo'yicha benefitsiarlar, miqdorlar, ajratish shartlari va erishilgan natijalar haqida batafsil va granular ma'lumotlarning yetishmasligi jamoatchilik nazoratini samarali amalga oshirishga to'sqinlik qiladi. Ma'lumotlarning standartlashtirilmaganligi, turli formatlarda taqdim etilishi ham ularni qayta ishlash va taqqoslashni qiyinlashtiradi. To'rtinchidan, davlat yordamlari tushunchasining aniq va yagona ta'rifining yo'qligi turli organlar tomonidan axborotni turli yo'llar bilan sharhlash va taqdim etishga olib keladi. Beshinchidan, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalari yetishmasligi yoki internetga kirish imkoniyatining cheklanganligi sababli, aholining barcha qatlamlari ochiq ma'lumotlardan to'liq foydalana olmaydi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish muhimdir: birinchidan, davlat organlari rahbarlarining ochiqlikni ta'minlashdagi shaxsiy mas'uliyatini oshirish va ularni baholash tizimiga ochiqlik ko'rsatkichlarini integratsiya qilish lozim. Ikkinchidan, Ochiq ma'lumotlar portali va ochiqlik.uz kabi platformalarni ma'lumotlar bilan muntazam va to'liq to'ldirish, ularning integratsiyasini kuchaytirish zarur. Uchinchidan, davlat yordamlari to'g'risidagi ma'lumotlarni nashr etishda standartlashtirilgan formatlar va granularlikni joriy etish, har bir yordam bo'yicha batafsil ma'lumotlarni majburiy qilib belgilash lozim. To'rtinchidan, davlat yordamlari tushunchasiga yagona va aniq huquqiy ta'rif berish hamda unga asoslangan hisobot tizimini yaratish maqsadga muvofiqdir. Beshinchidan, aholining raqamli savodxonligini oshirish va axborotdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha dasturlarni amalga oshirish kerak.

Xalqaro tajribada davlat yordamlari shaffofligini ta'minlash bo'yicha ko'plab ilg'or amaliyotlar mavjud. Yevropa Ittifoqi Davlat yordami reyestri (EU State Aid Register) buning yorqin namunasidir. U davlat yordami bo'yicha barcha qarorlarni,

benefitsiarlarni, yordam turlarini va miqdorlarini o'z ichiga olgan markazlashgan, ochiq ma'lumotlar bazasini taqdim etadi. Bu shaffoflik mexanizmi yordamlarning adolatli taqsimlanishini, raqobatga ta'sirini va samaradorligini monitoring qilish imkonini beradi. Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (XVF) kabi tashkilotlar ham budget shaffofligi va fiskal ochiqlik bo'yicha standartlar va tavsiyalar ishlab chiqqan bo'lib, ular davlat yordamlari shaffofligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ushbu amaliyotlarning umumiy xususiyatlari quyidagilardir: proaktiv ochiqlash, batafsil va tushunarli ma'lumotlar, markazlashgan platformalar, standartlashtirilgan hisobot berish va mustaqil nazorat.

Yagona Davlat Yordamlari Reyestrini yaratish: Barcha davlat yordamlari (subsidiyalar, imtiyozlar, grantlar, soliq preferensiyalari va boshqalar) haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan yagona, markazlashgan elektron reyestr yaratish. Bu reyestr Ochiq ma'lumotlar portalining alohida bo'limi sifatida yoki unga integratsiyalashgan holda ishlashi mumkin. U yordamlarning turi, miqdori, benefitsiarlari, ajratish sabablari, shartlari, muddati va kutilayotgan natijalar haqida batafsil ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak.

Axborotni proaktiv va o'z vaqtida ochiqlashni majburiy etib belgilash: Davlat organlariga davlat yordami to'g'risidagi har qanday qarorni qabul qilingandan so'ng ma'lum bir muddat ichida ochiq manbalarda nashr etish majburiyatini yuklash.

Ma'lumotlar sifatini va granularligini oshirish: Taqdim etiladigan ma'lumotlar aniq, to'liq, dolzarb va mashina tomonidan o'qish mumkin bo'lgan (machine-readable) formatda bo'lishini ta'minlash. Bu tahlil qilish va qayta ishlash imkoniyatini oshiradi.

Davlat yordamlari tushunchasini standartlashtirish: Barcha vazirlik va idoralar uchun davlat yordamining aniq va yagona ta'rifini ishlab chiqish, shuningdek, uning tasnifini belgilash, bu hisobot berishning izchilligini ta'minlaydi.

Mustaqil nazorat va jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish: Jamoatchilik Kengashi (ochiqlik.uz) kabi mustaqil organlarning davlat yordamlari shaffofligini monitoring qilish va baholashdagi rolini kuchaytirish. Fuqarolik jamiyati institutlarini va ekspertlarni ochiqlik jarayonlariga keng jalb qilish.

Axborot texnologiyalari infratuzilmasini takomillashtirish va kadrlar salohiyatini oshirish: Axborotni kiritish, qayta ishlash va nashr etish uchun mas'ul bo'lgan davlat xizmatchilarining malakasini oshirish, ularga zamonaviy IT ko'nikmalarini o'rgatish.

Xulosa

Davlat yordamlari to'g'risidagi axborotlarni ochiqlash zamonaviy O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun fundamental ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda shaffoflik va ochiqlikni ta'minlash bo'yicha mustahkam huquqiy baza yaratilgan bo'lib, bir qator mexanizmlar, jumladan, Ochiq ma'lumotlar portal va "Ochiqlik indeksi" tizimi joriy etilgan. Bu chora-tadbirlar davlat organlarining hisobdorligini oshirish va korrupsiyaning oldini olishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, davlat yordamlari shaffofligini ta'minlashda hali ham bir qator muammolar mavjud. Bularga axborotlarning tarqoqligi, ma'lumotlar sifatining yetarli emasligi, granularlikning yo'qligi, ochiqlik madaniyatining ba'zi organlarda yetishmasligi va mavjud platformalarning to'liq quvvatda ishlamayotganligi kiradi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tizimli va keng qamrovli yondashuv talab etiladi.

Kelajak istiqbolida O'zbekiston davlat yordamlari shaffofligini oshirish bo'yicha xalqaro ilg'or tajribalarni, ayniqsa Yevropa Ittifoqining yagona reyestr tizimini o'rganishi va o'ziga moslashtirishi zarur. Yagona Davlat Yordamlari Reyestrini yaratish, ma'lumotlarni standartlashtirish, proaktiv ochiqlashni majburiy etib belgilash, ma'lumotlar sifatini yaxshilash va mustaqil nazoratni kuchaytirish kabi tavsiyalar davlat yordamlari tizimining samaradorligini oshirish, korrupsiyani kamaytirish va fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlash uchun muhim qadamlar bo'ladi. Bu sa'y-harakatlar O'zbekistonning ochiq va hisobdor davlat qurish yo'lidagi intilishlarini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Hood, Christopher, and Martin Lodge. Shaffoflik Siyosati: Vada va Ijro Oralig'ida. Oxford: Oxford University Press, 2006.

[2] Rose-Ackerman, Susan. Korruptsiya va Hukumat: Sabablari, Oqibatlari va Islohot. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

[3] Bellver, Ana, and Daniel Kaufmann. "Shaffoflik, Oshkoralik va Korruptsiya." Jamoat Tanlovi, vol. 129, no. 1-2, 2006, pp. 123-148.

[4] Bauer, Patrick, David King, and Ben W. D. van der Plas. "Davlat yordamining shaffofligi: Yevropa Komissiyasining oshkor etish talablarini baholash." Umumiy Bozor Tadqiqotlari Jurnali, vol. 59, no. 2, 2021, pp. 317-336.

[5] Cucciniello, Maria, and Gregg G. Van Ryzin. "Hukumatda shaffoflikning ta'sirini o'lchash: Tadqiqot kun tartibi." Davlat Boshqaruvi Sharhi, vol. 20, no. 2, 2018, pp. 273-283.